

**ՀՈԳԵՔԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԵՆԴՐԻ
ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵՔԱՆԱԿԱՆ ԿՈՆՏԵՔՍՏԸ***

Ռոզալյա Հարությունյան

Բանալի բառեր՝ անվտանգություն, հոգեկան առողջություն, արժեքներ, կյանքի իմաստ, մոբիլիզացիա

Անվտանգություն հասկացությունը վերջին տարիներին ծեռք է բերել ոչ միայն հանրային, այլև համաշխարհային նշանակություն: Անվտանգությունը՝ բարդ, բազմաբովանդակ, բազմակառույց կենսաապահովական համակարգ է, որն ամեն առումով փոխկապակցված է կյանքի կարևոր ասպեկտների հետ: Հոգեբանական անվտանգությունը մեծապես հիմնվում է անձի սուբյեկտիվ աշխարհընկալման, հուզազգացմունքային ոլորտի կայունության, անձնային փորձի, հոգեկանի գործունեության առանձնահատկությունների, բնավորության և խառնվածքի վրա: Անվտանգության զգացողության ընկալման գործընթացը ավելի շատ կապված է սուբյեկտիվ պատկերացումների հետ, քան օբյեկտիվ: Իրականում մենք ենք հուզազգացմունքային գերծանրաբեռնվածություն ստեղծում և հայտնվում վտանգի զգացման տիպի վիճակում: Շատ կարևոր է անվտանգության՝ որոշեք բազային պահանջմունքի և դրա բավարարման մասին ամբողջական պատկերացում ունենալը:

Անվտանգությունը չի կարելի դիտել որպես սոսկ նեղ գիտական կատեգորիա կամ նեղ մասնագիտական խնդիր: Հիրավի, այն այսօր պետք է դառնա հանրային գաղափարական ստրատեգիա: Մի շարք զարգացած պետություններում դիտարկվում և կարևորվում են «անվտանգություն» հասկացության մի քանի կատեգորիաներ, որոնցից են՝ տեղեկատվական, ազգային, սոցիալական և հոգեբանական անվտանգության տեսակները:

Հոգեբանական անվտանգության հարցի կարևորությունն ու իրատապությունը սկսվեց գիտակցվել միայն վերջին տասնամյակներում: Անձի և ընդհանրապես հասարակության մեջ հոգեբանական անվտանգության զգացումն ապահովող և լարվածությունը թուլացնող լավագույն տարբերակներից մեկն ադապտացիան է: Ադապտացվել նշանակում է հարմարվել, իսկ հարմարված անձը ունենում է տագնապայմանության ցածր և սթրեսակայունության բարձր մակարդակներ: Ադապտացումը ժամանակակից կյանքի թելադրած պայմաններին, առօրյա կենցաղային խնդիրներին, մասնագիտական դժվարություններին, աշխատանքային ռեժիմին և կենսական նշանակության մի շարք այլ ոլորտներին համաքայլ ընթանալն է՝ հասարակության ներկայացրած պահանջների բավարարմամբ և չափանմուշային համարվող խմբերի սպասումների արդարացմամբ: Եթե անձի սոցիալական պատասխանատվությունը բարձր մակարդակի է, և նա ունի զարգացած գեր-ես «սուպեր էգո», անձնապես հասունացած է և ադապտացված, իսկ ադապտացված մարդը հոգեպես ավելի կայուն է ու անկոտորուն և հոգեմանական առումով ավելի անխոցելի է:

Հոգեբանական անվտանգությունը հոգեկանի ապահովությունն է, անձնային ամբողջականության զգացման, հոգեկան առողջության և հոգևոր կառույցի պաշտպանության ապահովմամբ [1]:

* Հոդվածն ընդունվել է 26.01.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրհՀ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը:

Դիտարկելով հոգեբանական անվտանգություն հայեցակարգը Ս. Կ. Ռոշինը և Վ. Ա. Սոսնինը վերլուծեցին անվտանգության հայեցակարգի բովանդակության սահմանումը տարբեր երկրների բացատրական բառարանների հիման վրա: Ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն և գերմաներեն լեզուների ակադեմիական բառարաններն ուսումնասիրելու գործընթացում պարզվել է, որ ազգային գիտակցության մեջ «անվտանգություն» հասկացությունը կապված է ոչ այնքան սպառնալիքի բացակայության, ինչքան առանձին անհատների հույզերի և զգացմունքների հետ: Օրինակ՝ Չեմբերսի բառարանում «անվտանգություն» հայեցակարգը վեր է լուծվում որպես անվտանգություն ապահովող վիճակ, հույզ և միջոց: Հայեցակարգը կապված է «տազնապայության և մտահոգվածության» վիճակների բացակայության և «վստահության ու կայունության» վիճակների հետ [2]: Ֆրանսիական «Լյարուս» և Անգլիական «Օքսփորդական» բառարաններում նույնպես մեկնաբանվում է «անվտանգություն» հայեցակարգը, այսինքն ինչ-որ մեկին կամ ինչ-որ բանի ապավինել կարողանալը, հուսալիություն և վստահություն: Այս ամենը վկայում է այն մասին, որ մշակութային տարբեր նորմեր կրող մարդիկ նույն ձևով են պատկերացնում «անվտանգություն» հասկացությունը: Կատարած փորձերի արդյունքների վերլուծության հիման վրա, հեղինակները (Ս.Կ.Ռոշինը և Վ.Ա.Սոսնինը) ձևակերպել են հոգեբանական անվտանգության սահմանումը, որպես հանրային գիտակցության մի պայման, որի դեպքում ողջ հասարակությունը և յուրաքանչյուր անհատ ներկա կյանքի որակը որպես աղեկվատ և հուսալի են ընկալում [3], քանի որ հենց այդ հուսալիությունն է ապահովում անձի ժամանակի պահանջներն ու գործողությունները և երաշխավորում ապագայի կայունությունը:

Ս.Կ.Սուգուլովը նշում է. «...անվտանգությունը հիմնականում կարելի է որակել որպես նշանների մի համակարգ, որը բնութագրում է անվտանգության մշտական իրավիճակը, երբ անձը պաշտպանված է սպառնալիքներից ու վտանգներից և որոնց ազդեցությունը կարող է խիստ բացասաբար անդրադարձնալ նրա կառուցվածքային և ֆունկցիոնալ կառույցի, ամբողջականության զգացողության վրա՝ մինչև նրա լրիվ ոչնչացումը» [4]:

Մուգուլովը կարևորում է «անվտանգության» հայեցակարգում սոցիալական և նյութական բաղադրիչները՝ դիտելով դրանք երեք տարբեր կողմերով. անվտանգություն-նպատակ, անվտանգություն-նորմա, անվտանգություն-իրավիճակ:

Եթե անվտանգությունը դիտարկենք որպես սոցիալական նորմ՝անվտանգություն-նորմա համատեքստում, ապա հստակ կարող ենք ասել, որ այն սոցիալական արժեք է ներկայացնում, որը վաղուց է ինտեգրված անհատական և ազգային գիտակցության մեջ: Անվտանգության սոցիալական կարգավիճակը հնարավոր է դարձնում անվտանգության քանակական գնահատականի փաստացի մակարդակը՝ արդեն իսկ մշակված որակական չափանիշների հիման վրա, որոնք էլ սահմանում են անվտանգության մշակած պարամետրերի հիմնական ընդունելի սահմանները [5]:

Հիմնվելով տեղեկատվական աղբյուրներից ստացած տվյալների վրա՝ կարող ենք եզրակացնել, որ անվտանգությունը որպես գիտական կատեգորիա մեկնաբանվում է որպես.

- օբյեկտի որոշակի վիճակ, որն անբաժան է նրանից իր ողջ կյանքի ընթացքում,
- գոյություն ունեցող իրավիճակային և մշտական անվտանգության վիճակ,
- օբյեկտի շահերի անվտանգության ապահովման մակարդակ,
- վտանգը կանխելու և հաղթահարելու մեթոդների ու միջոցների բավարար մակարդակի առկայություն,
- օբյեկտի կայունության որակական երաշխիք,

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2017

- օբյեկտի, հասարակության զարգացման ու աճի նպաստավոր պայմանների ստեղծում:

Ի.Ա.Բաևան համարում է, որ անվտանգություն հասկացությունն իր մեջ ներառում է նաև «...անձի կարողությունների իրականացում, հայացք դեպի կենսական դժվարություններ, փորձություններ, նրա կարևորությունն ու նշանակալիությունը հատկանշող միջոցների ամբողջություն» [6], քանի որ ինքնաիրացումը համարվում է որպես մարդու կարողությունների ու անձնային պոտենցիալի իրացման գործընթաց: Սրանից հետևում է, որ հոգեբանական անվտանգությունը ապահովվում է նաև ինքնաիրացման գործընթացում:

Հոգեբանական անվտանգության հետ կապված ցանկացած խնդիր կարող է լուրջ ազդեցություն ունենալ մարդու կենսագործունեության վրա, սահմանափակել նրա լայնածավալ հնարավորությունները, ստեղծել բազմապիսի խնդիրներ ու խոչընդոտել նրա գործողություններին: Վերոնշյալը ունի ոչ միայն արտաքին չափորոշիչներով պայմանավորված վտանգ, այլև ԲՆՀ-ի (բարձրագույն նյարդային համակարգ) և հոգեկանի քայքայման կոնստրուկտիվ պայմաններ է ստեղծում: Ներքին տագնապային վիճակը ծնում է լարվածություն, չմտածված գործողություններ, քաոս, նույնիսկ խուճապ ու փախուստի ցանկություն, ինչին մենք ականատես ենք եղել ապրիլի 1-ից լույս 2-ի գիշերը /չհիմնավորված փախուստը՝ Ղարաբաղից-Երևան/ ու 2-6-ն ընկած ժամանակահատվածում որոշ մարդկանց անկազմակերպ վարքը: Բարեբախտաբար այն մասսայական բնույթ չի կրել:

Ապրիլյան քառօրյա պատերազմի ընթացքում անվտանգությունը դիտվեց ոչ միայն զուտ անձնային խնդիր և բազային պահանջմունք, այլև ազգային անվտանգության ապահովման, ռազմավարական նշանակության օրակարգային հարց: Ազգային ուժերի մոբիլիզացիան, համայն հայության միասնությունն ու ոգու համալրումը բերեցին նրան, որ մենք հաղթանակ ունեցանք ոչ միայն ռազմի դաշտում, այլև թիկունքում: Անձի հոգեբանական անվտանգությունը ներառում է ոչ միայն հոգեկանի բովանդակության կայունությունը, այլև սոցիալական միջավայրի և հասարակության հետ հարաբերություններում անձի կայունությունը: Այս առումով անձի հոգեբանական անվտանգությունը պայմանավորում են մի շարք կարևոր գործոններ, որոնցից են չափանմուշային խումբը, սոցիալական միջավայրն ու նրա ունեցած ազդեցությունը, տեղեկատվության աիռելի հոսքը (ՁԼՄ-ները) որն ինքնին սթրեսածին է և օրգանիզմի ներքին պաշարները: Ինչ վերաբերում է վերջին պայմանին, ապա միայն ապրիլյան իրադարձություններից որոշ ժամանակ անց կարող ենք ասել, որ ամիսների ընթացքում կուտակած սթրեսներն արտահայտվեցին հիվանդությունների կրկնակի աճի, վաղաժամ ծննդաբերությունների, կեսարյանների աճի, մանկական ֆոբիաների ու կակազությունների աճի տեսքով:

Մի շարք հեղինակներ հոգեբանական անվտանգության շրջանակներում դիտարկում են սոցիալական անվտանգության, աշխատանքի անվտանգության, տեղեկատվական անվտանգության հոգեբանությունը, ինչպես նաև անվտանգության ինքնաապահովման, կորպորատիվ անվտանգության, արտակարգ իրավիճակների և ահաբեկչության հոգեբանությունը [7]: Անտառակույս, այս հասկացությունները սերտ փոխկապակցված են հոգեբանական անվտանգություն հասկացության հետ: Հոգեբանական անվտանգությունն ու պաշտպանությունը հրատապ հարցեր են և դրանց ինտեգրացիան կնպաստի ընդհանուր կենսամակարդակի բարձրացման և հոգեբանական առողջության ամրապնդմանն ու պահպանմանը:

Ցայսօր որպես հոգեբանական անվտանգություն ապահովող հիմնական բաղադրիչ առանձնացվել են այն հիմնականները, որոնք ունեցել են մեծ կշիռ և առաջնահերթ

դասակարգում /ռանգավորում/ [8]: Ներքին բաղադրիչներից ուսումնասիրվել են հուզական լարվածության, տոնուսի և սթրեսադիմացկունության գործոնները:

«Անձի հոգեբանական անվտանգությունը գնահատող» սանդղակում «ընտանիք» բաղադրիչի առաջնահերթ ընտրությունը միանշանակ առնչվում է հիմնական պահանջ-մունքների բավարարման, ջերմության, ապահովության զգացողությունների առկայության և ընտանեկան մթնոլորտում ձևավորված փոխադարձ վստահության հետ [9]:

Կարող ենք համարել, որ անձի հոգեբանական անվտանգության գլխավոր գործոնների հետ համատեղ փոխկապակցվածությունները բնութագրվում և ընդհանրացվում են բարեկեցիկ կյանքի իմաստավորմամբ, որը դիտարկում ենք որպես ապահով կեցություն՝ բարեկեցություն: Կենսագործունեության այսպիսի պայմաններում ձևավորվող ապահովության զգացողությունը նպաստում է կյանքի հանդեպ դրական վերաբերմունքի դրսևորմանը, իրատեսական գնահատմանը [8, էջ 99]:

Ընդհանրացնելով գործոնային վերլուծության արդյունքները՝ կարող ենք եզրահանգել, որ անձի հոգեբանական անվտանգությունն ապահովող բաղադրիչների նշանակալիությունը պայմանավորվում է սոցիալական միջավայրով, անձի ակտիվությամբ և կյանքի հանդեպ ունեցած պահանջներով և որ ամենաէականն է, այն իմաստավորվում է գործունեության մեջ (ուսումնական, աշխատանքային, մասնագիտական) կախված այն բանից, թե որքանով են դրանք կարևորվում գործունեության տվյալ ձևում, անձնային և միջանձնային հարաբերությունների տվյալ ենթատեքստում [10]:

Հոգեբանական անվտանգության ապահովման ու պահպանման համատեքստում անհրաժեշտ է դիտարկել նաև «կյանքի որակ» հասկացությունն ու դրա ունեցած ազդեցությունն անձի վրա: Ընդհանրապես, անձի համար կյանքի որակյալ լինելը կարող է դրսևորվել նրա սոցիալական միջավայրին համապատասխանության չափով, թե որքանով է այն բավարարում կյանքում ապահովություն ունենալը: Այս է պատճառը, որ «կյանքի որակը» նույնացվում է կյանքից բավարարվածության և պայմանների բարենպաստության զգացողության հետ [11]: Եվ հենց այս պարագան էլ հանդիսանում է հոգեբանական անվտանգության գրավականներից մեկը:

Ռ.Մ.Շամիրոնովը նշում է, որ սուբյեկտիվ բարեկեցությունը կազմված է մի քանի բաղադրիչներից. նյութական համալրման եղանակներ, անձնական եւ հասարակական ինքնորոշման, անհատական բարեկեցության, ֆիզիկական եւ հոգեբանական առողջության, պրոֆեսիոնալ ինքնորոշման եւ աճի: Անձի սուբյեկտիվ բարեկեցության բաղադրիչները՝ համաձայն իր հոգեբանական բովանդակության, շատ հեղինակների կողմից համարվում են, կյանքի սուբյեկտիվ որակի բաղադրիչներ [12]:

Կարևոր է նաև նշել Ս.Մադդիին, ով հոգեբանության գիտական ապպարատ ներմուծված «դիմադրողականություն» հայեցակարգը, որը բնորոշվում է որպես անձի ինտեգրացիոն նկարագիր՝ կյանքի պատասխանատու դժվարությունները հաջողությամբ հաղթահարելու համար [13]: Դիմադրողականությունն ու ձկունությունը կարելի է դիտարկել նաև որպես սեփական աճի անբարենպաստ հանգամանքների փոխակերպում, որը ինքնակառավարման ու ինքնավերահսկման ավելի արդյունավետ հիմք է ստեղծում:

Լ.Ա.Ալեքսանդրովան անդրադարձնում է դիմադրողականության բաղադրիչներին, որոնցում կարևորում է ոչ միայն անձնական ռեսուրսները հաղթահարելու կարողությունը, այլև իմաստի զգացումը, ինչը կանխորոշում է կենսադիմադրողականության և ընդհանրապես, մարդկային կյանքի վեկտորը, ինչպես նաև մարդասիրական էթիկան և որը սահմանում է իմաստի ընտրության չափանիշները, դրան հասնելու ճանապարհը և կենսական խնդիրների լուծումը [14]: Քանի որ անձի հոգեբանական անվտանգության

ուսումնասիրումը նախ և առաջ կապված է մարդու պահանջմունքների բավարարման և կյանքի իմաստավորման հետ, ուստի այն պետք է դիտարկել որպես մարդու կյանքի ռազմավարության առաջնային դրդապատճառ:

Էկզիստենցիալ հոգեբանության ներկայացուցիչները բազմիցս շեշտում ու ընդգծում են իմաստի կարևորությունն ու առկայության անհրաժեշտությունը կյանքի յուրաքանչյուր ասպեկտներում: Եվ ընդհանրապես, հոգեբանական անվտանգության ապահովման ու մանավանդ, պահպանման համար, շատ կարևոր ու անբաժան բաղադրիչ է հանդիսանում իմաստը, իմաստալից կյանքն ու գործողությունները, որոնք էլ իրենց հերթին մոտիվացվածության բարձր ցուցանիշներ են ապահովում անձի համար կարևոր ասպեկտներում: Մոտիվացվածության բարձր աստիճանը, կենսական տոնուսը, բարձր արժեքները և կյանքը գնահատելու մշտական թարմության զգացողությունը, ապրելու, պայքարելու ձգտումը ստիպում են անձին մոբիլիզացնել սեփական ուժերն ու ռեսուրսները, հանուն որևէ նպատակի:

Հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել հոգեբանական անվտանգությանն ու պատրաստվածությանը, հատկապես արտակարգ իրավիճակների պայմաններում: Ժամանակակից մարդը քիչ թե շատ պատրաստ է այնպիսի իրավիճակների, սակայն հոգեբանական ֆոնը էպես կարևոր է անձի անվտանգության խնդրի լուծման գործում: Առօրյա կյանքի սոցիալական շեշտադրումներն ակնառու են, ուստի հոգեբանական անվտանգության հիմնախնդրի սոցիալ-հոգեբանական կոնտեքստի ուսումնասիրումը պետք է մշտակա ուսումնասիրման և վերլուծության նյութ հանդիսանա:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Александрова Л.А. О составляющих жизнестойкости личности как основе ее психологической безопасности в современном мире // Известия Таганрогского государственного радиотехнического университета. 2005. Т. 51. № 7. стр. 1.
2. Рошин С.К., Соснин В.А. Психологическая безопасность: новый подход к безопасности человека, общества и государства//Российский монитор. 1995. № 6; Общая теория безопасности (актуальные методологические и социально-политические проблемы). М., 1994.
3. Նույն տեղում:
4. Мугулов Ф.К. Безопасность личности: теоретические и прикладные аспекты социологического анализа: монография. Сочи: РИО СИМБиП, 2003, стр. 45
5. Ежевская Т.И.Безопасность личности: система понятий, основные виды и психологические характеристики // Ежевская Татьяна Иннокентьевна Безопасность личности: система понятий // Психопедагогика в правоохранительных органах. 2008. №4. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/bezopasnost-lichnosti-sistema-ponyatiy> (дата обращения: 17.02.2017)
6. Баева И. А., Психологическая безопасность в образовании: монография. – СПб., 2002, стр.50
7. Краснянская Т. М., Тылец В. Г., Понятийные ориентиры развития психологической безопасности личности в предметном поле современных исследований/GESS: Education Science and Psychology, N1 (23), 2013, стр. 59-64.
8. Անձի կենսագործունեության հոգեբանական անվտանգություն// Կոլեկտիվ մենագրություն, հեղ. Ռ. Վ. Աղուզումյան, Վ. Ռ. Պապոյան, Ա. Ս. Գալստյան, Ե. Բ. Մուրադյան, Դ. Յ. Սարգսյան, Ծ. Ս. Ամիրյան // Եր., 2015, էջ 12:

9. Նույն տեղում, էջ 144:
10. Նույն տեղում, էջ 101:
11. Նույն տեղում, էջ 104:
12. Практикум по психологии здоровья / Под ред. Г.С. Никифорова. СПб., 2005.
13. Шамионов Р.М. Психология субъективного благополучия личности. Саратов, 2004.
14. Герасимова В. Д. Угрозы информационно-психологической безопасности личности и их основные источники, Шуйский филиал Ивановского Государственного университета// <https://www.scienceforum.ru/2014/pdf/5619.pdf>

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Հոգեբանական անվտանգության հիմնախնդրի սոցիալ- հոգեբանական կոնտեքստը Ռոզալյա Հարությունյան

Անվտանգություն հասկացությունը վերջին տարիներին ձեռք է բերել ոչ միայն հանրային, այլև համաշխարհային նշանակություն: Անվտանգությունը բարդ, բազմաբովանդակ, բազմակառույց կենսապահովական համակարգ է, որն ամեն առումով փոխկապակցված է կյանքի կարևոր ասպեկտների հետ: Հոգեբանական անվտանգությունը մեծապես հիմնվում է անձի սուբյեկտիվ աշխարհընկալման, հուզական դաշտի կայունության, անձնային փորձի, հոգեկանի գործունեության առանձնահատկությունների, բնավորության, խառնվածքի և այլ որակների վրա: Անվտանգության զգացողության ընկալման գործընթացը ավելի շատ կապված է սուբյեկտիվ պատկերացումների հետ, քան օբյեկտիվ: Այս և հոգեբանական անվտանգությանն առնչվող մի շարք հարցեր ենք փորձել վեր հանել սույն հոդվածի շրջանակներում:

РЕЗЮМЕ

Социально-психологический аспект психологической безопасности Розалия Арутюнян

Ключевые слова: безопасность, духовное здоровье, ценности, смысл жизни, мобилизация.

Психологическая безопасность за последние годы приобрела не только общественное, но и мировое значение. Безопасность представляет собой сложную, содержательную, многоуровневую систему, которая во всех смыслах связана с важными аспектами жизни. Психологическая безопасность в большей степени опирается на субъективное мировосприятие личности, стабильность эмоционального поля, личный опыт, особенности внутреннего мира, характера и темперамента. Процесс познания ощущения безопасности больше связан с субъективными понятиями, чем с объективными. Эти и некоторые вопросы, касающиеся психологической безопасности, мы попробовали осветить в данной статье.

SUMMARY

**Socio-psychological aspect of psychological safety
Rozalya Harutyunyan**

Keywords: *security, spiritual health, values, meaning of life, mobilization*

Psychological safety has recently gained not only public, but global importance. Security is a complex, substantial, multilevel system that is completely associated with important aspects of life. Psychological security to a large extent relies on personality's subjective world perception, emotional field stability and personal experience, as well as peculiarities of the inner world, character and temperament. The process of cognition of the sense of security is more associated with subjective concepts than with the objective ones. These are some issues related to psychological safety, that we tried to highlight in this article.